

Отримано: 7 листопада 2025 р.

Прорецензовано: 11 листопада 2025 р.

Прийнято до друку: 1 грудня 2025 р.

email: inna.kariaka@knlu.edu.ua

DOI: <http://doi.org/10.25264/2415-7384-2025-19-18-23>Каряка І. В. Психологічні особливості розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Психологія». Остроп : Вид-во НаУОА, 2025. № 19. С. 18–23.

УДК: 159.9:37.018.43–057.875

Каряка Інна Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології і туризму,

Київський національний лінгвістичний університет

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0000-0001-6479-4776>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглядається проблема розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів в умовах сучасного освітнього середовища. Проаналізовано основні підходи до визначення феномену професійної самосвідомості, охарактеризовано її структуру як інтегративного психічного утворення, що включає когнітивний, мотиваційний, ціннісний та емоційний компоненти. Виокремлено критерії та рівні розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів. Встановлено взаємозв'язки між критеріями та визначено чинники, що сприяють формуванню професійної самосвідомості майбутніх психологів.

Ключові слова: професійна самосвідомість, майбутні психологи, професійна ідентифікація, готовність до професії, мотивація, саморефлексія, освітнє середовище.

Inna Kariaka,

PhD in Psychology, Associate Professor;

Associate Professor of the Department of Psychology and Tourism,

Kyiv National Linguistic University

ORCID-ID: <https://orcid.org/0000-0001-6479-4776>

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-AWARENESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article considers the problem of developing professional self-awareness of future psychologists in the conditions of a modern educational environment. The relevance of the study is due to the growing requirements for the personality of a psychological specialist, for whom the formed professional self-awareness is a key condition for effective professional activity. The main approaches to defining the phenomenon of professional self-awareness in the context of general, age and pedagogical psychology are analyzed, its structure is characterized as an integrative mental formation, which includes cognitive, motivational, value and emotional components. The purpose of the study is the theoretical substantiation and empirical study of the features of the development of professional self-awareness in psychology students. The results of an empirical study in which 120 applicants for the specialty «Psychology» participated are presented. A complex of psychodiagnostic methods was used: a questionnaire of professional self-awareness (OPS), a methodology for researching professional identity, a self-attitude test and a methodology for diagnosing motivation for professional activity. The levels of development of professional self-awareness were analyzed according to the following criteria: self-awareness in the profession, readiness, identification, motivation and self-reflection. The relationships between the criteria were established and the factors that contribute to or hinder the formation of professional self-awareness were identified. The conclusion was made about the need for comprehensive psychological and pedagogical support for the development of professional self-awareness of future psychologists in the process of professional training, which will contribute to their personal and professional self-realization.

Keywords: professional self-awareness, future psychologists, professional identification, readiness for the profession, motivation, self-reflection, educational environment, psychodiagnostics.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, що характеризується динамічними соціокультурними змінами, зростають вимоги до особистості фахівця психологічного профілю. Однією з ключових умов ефективної професійної діяльності психолога є сформована професійна самосвідомість, що передбачає усвідомлення себе як суб'єкта професії, прийняття професійних цінностей, мотивів, норм і готовності до особистісного та професійного розвитку.

Зростаючий науковий інтерес до проблеми вивчення професійної самосвідомості у студентів-психологів потребує більш глибокого теоретичного осмислення та практичного вивчення, зокрема питань, що стосуються уточнення змісту психологічних механізмів становлення та розвитку професійної самосвідомості у майбутніх психологів. Тож, актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення

психологічних особливостей розвитку професійної самосвідомості як важливої складової професійного становлення майбутніх фахівців психологічної галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних умовах зростаючих вимог до підготовки психологів проблема розвитку професійної самосвідомості набуває особливої актуальності. Так, О. В. Дробот і С. В. Митрофанова визначають її як трикомпонентне утворення: когнітивне (усвідомлення знань і навичок), афективно-оцінне (ставлення до себе як до майбутнього фахівця) та поведінкове (мотивація і професійна активність) [2]. К. П. Радзівіл наголошує на значенні адекватної самооцінки, що формує реалістичні очікування й внутрішню мотивацію [3], а Д. І. Чемеринська та М. І. Карп'як доводять зв'язок самооцінки з готовністю до прийняття професійної ролі [5]. В. І. Шахов і В. В. Шахов акцентують на динаміці розвитку компонентів самосвідомості у студентів – від самоідентифікації до прийняття професійних цінностей [7]. Данилевич Л.А. пов'язує розвиток професійної самосвідомості з особистісно-професійним саморозвитком, вказуючи на важливість самоменеджменту й рефлексії [1]. В. В. Шахов у структурно-процесуальній моделі виділяє зовнішні (професіограма, середовище) і внутрішні чинники (Я-концепція, цінності, рефлексія) [6]. Попри теоретичну розробленість, проблема професійної самосвідомості майбутніх психологів потребує подальших досліджень, з огляду на специфіку їх фаху: саморефлексію, етичну чутливість і професійну ідентифікацію.

У психологічній науці професійна самосвідомість розглядається як складне інтегративне утворення, що включає усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, прийняття професійних цінностей і розвиток ідентичності [11]. За О. В. Дробот і С. В. Митрофановою, вона охоплює усвідомлення себе як фахівця, оцінку можливостей, мотивів і професійних намірів [2]. В. В. Шахов тлумачить її як систему, що інтегрує когнітивний, емоційний, мотиваційний і рефлексивний компоненти [7]. К. П. Радзівіл акцентує на значенні професійних цінностей та адекватної самооцінки [3], а І. О. Філенко – на прагненні до професійної самореалізації [4].

Зарубіжні дослідження також висвітлюють важливість професійної ідентичності для становлення фахівців. М. Шуберт узагальнює чинники її формування – наставництво, досвід взаємодії, критичне осмислення своєї ролі [10]. Флавіан Герні підкреслює значущість метакогнітивного мислення в освітньому процесі [8]. Джарвіс-Селінджер, Пратт і Регер стверджують, що професійна ідентичність, а не лише компетентність, є основою професіоналізму [9]. Сюй, Хуанг і Лю доводять позитивний зв'язок професійної ідентичності з саморегульованим навчанням [15], а Тубассі – з психологічним благополуччям [13]. Вонг, Ло та Юен наголошують на ролі соціальної підтримки у формуванні професійної самосвідомості [14]. Шан і Шуберт підкреслюють значення рефлексії, мотивації та когнітивних навичок у процесі професійного становлення [12]. Узагальнюючи вищезазначене можна сказати, що професійна самосвідомість майбутніх психологів – це багатовимірне утворення, що включає усвідомлення себе як фахівця, прийняття професійних цінностей, здатність до рефлексії, саморозвитку й формування професійної ідентичності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку професійної самосвідомості у майбутніх психологів.

Для реалізації мети дослідження нами було використано теоретичні, емпіричні та статистичні методи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток професійної самосвідомості у студентів-психологів обумовлюється комплексом внутрішніх та зовнішніх чинників, які визначають особливості формування та динаміку розвитку цього процесу. До внутрішніх чинників належать індивідуально-психологічні особливості особистості (рівень рефлексивності, мотиваційна спрямованість, ціннісні орієнтації, самооцінка), ступінь розвитку самопізнання та саморегуляції, здатність до професійного самовизначення, рівень емоційної стабільності та сформованість морально-етичних установок, що співвідносяться з гуманістичними ідеалами професії психолога. Зовнішніми чинниками є вплив освітнього середовища, зокрема зміст і форми професійної підготовки, участь у навчальних практиках і тренінгах, професійно спрямоване спілкування з викладачами й фахівцями-практиками, приклад значущих дорослих, умови соціального середовища, а також культура закладу освіти.

Відтак, на нашу думку, ключовими чинниками впливу на формування та розвиток професійної самосвідомості майбутніх психологів є: когнітивно-рефлексивні, що виявляються через здатність особистості усвідомлювати себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, осмислювати свій професійний шлях, критично оцінювати власну готовність до роботи в обраній галузі; ціннісно-мотиваційні мають на увазі внутрішню установку на професійну діяльність, зацікавленість у психологічній допомозі іншим, прийняття гуманістичних орієнтацій професії; ідентифікаційно-особистісні відображають рівень сформованості професійної ідентичності, ступінь прийняття студентом професійної ролі психолога, включення професійних цінностей у структуру особистості; емоційні оцінки охоплюють особистісне ставлення до себе в професійному контексті: рівень самоприйняття, позитивну/негативну оцінку власної професійної компетентності, внутрішню узгодженість. А критеріями, що визначають рівень сформованості даного феномену є: усвідомлення себе в професії, готовність, саморефлексія, ідентифікація та мотивація.

Графічне зображення аналітичної моделі чинників формування та критеріїв та розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів подано на рисунку 1.

Рис. 1. Аналітична модель чинників формування та критеріїв та розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів

Діагностика рівня сформованості досліджуваного явища здійснювалась за допомогою психодіагностичних методик, де для оцінки критерію усвідомлення себе в професії використовувалась Коротка форма шкали здатності до кар'єрної адаптивності Career Adapt-Abilities Scale–Short Form (CAAS-SF) С. Maggiori, J. Rossier, & M.L. Savickas адаптація Л. М. Карамушки, К. В. Терещенко, М. Є. Тиченко; рівень розвитку критерію готовності до професії психолога визначався за допомогою Опитувальника ідентичності Марші (модифікований); критерій ідентифікації себе з професією досліджувався за Шкалою самооцінки Розенберга, критерій мотивації оцінювався за допомогою методики «Мотивація професійної діяльності» К. Заміра.

Вибірку склали 120 здобувачів 1-4 курсів, які навчаються за спеціальністю «Психологія» в Київському національному лінгвістичному університеті віком від 17 до 22 років.

В результаті проведення діагностики було виявлено, що з усієї кількості респондентів 45% мають високий рівень розвитку критерію усвідомлення себе в професії, що свідчить про їхнє глибоке розуміння власної професійної ролі, чітке усвідомлення цілей, мотивів та сенсу своєї діяльності як майбутніх фахівців. Водночас така ж частка опитаних – 45% – продемонстрували середній рівень розвитку цього критерію, що вказує на наявність певних уявлень про себе як професіонала, однак ці уявлення ще потребують уточнення та подальшого усвідомлення у процесі професійного становлення. Решта – 10% – мають низький рівень сформованості усвідомлення себе в професії, що свідчить про нечітке уявлення про власне професійне «Я», відсутність сформованої професійної ідентичності та недостатній рівень рефлексії щодо власного професійного вибору.

Отримані результати діагностики критерію готовності до професії психолога засвідчують, що 60% респондентів мають високий рівень сформованості даної якості, що говорить про їхню усвідомлену професійну орієнтацію, наявність необхідних знань, установок і навичок, а також про сформовану мотивацію до практичної діяльності в межах обраної спеціальності. Це свідчить про високу професійну самодетермінацію та готовність ефективно реалізовувати себе у професійній сфері. 40% досліджуваних продемонстрували середній рівень сформованості готовності до професії, що може свідчити про наявність загальних уявлень щодо професійної діяльності, базову мотивацію та часткову підготовленість,

однак вказує також на потребу в подальшому професійному зростанні, уточненні професійних цілей та зміцненні впевненості у своїх можливостях. Респондентів із низьким рівнем готовності до професії психолога не виявлено, що є позитивним показником і свідчить про загальну спрямованість студентів на професійне самовизначення та інтеграцію в обрану професійну діяльність.

Результати діагностики рівня розвитку критерію ідентифікації себе з професією показали, що 40% досліджуваних респондентів мають високий рівень його сформованості, що свідчить про глибоке прийняття професійної ролі, ототожнення себе з майбутньою професією психолога, наявність стійкої професійної ідентичності та впевненості у правильності професійного вибору. Ще 40% опитаних мають середній рівень усвідомлення себе з майбутньою професією, що може свідчити про часткову інтеграцію професійних цінностей у «Я-концепцію», але також і про наявність певних сумнівів, невизначеності чи нестачі досвіду, необхідного для повного ототожнення з професійною діяльністю. Лише 20% досліджуваних виявили низький рівень сформованості ідентифікації себе з професією, що вказує на відсутність чіткого уявлення про себе як майбутнього фахівця, слабкий зв'язок між особистісним і професійним «Я» та, ймовірно, низький рівень включеності у професійне середовище.

Діагностика критерію мотивації до професії майбутніх психологів показала, що 75% респондентів мають середній рівень сформованості внутрішньої мотивації, що вказує на наявність загального інтересу до професії, базову професійну орієнтацію та певну внутрішню зацікавленість у реалізації себе в цій сфері. Однак така мотивація ще потребує зміцнення, глибшого усвідомлення цінностей професії та особистої значущості обраної діяльності. 25% досліджуваних продемонстрували низький рівень сформованості внутрішньої мотивації, що може свідчити про зовнішню обумовленість професійного вибору, недостатню поінформованість щодо специфіки професії психолога або невпевненість у правильності свого професійного шляху. Респондентів із високим рівнем внутрішньої мотивації виявлено не було, що вказує на необхідність цілеспрямованої роботи зі студентами щодо формування стійкої, усвідомленої та внутрішньо вмотивованої професійної позиції. Графічне зображення отриманих результатів виокремлених нами критеріїв рівня розвитку професійної самосвідомості подано на рисунку 2.

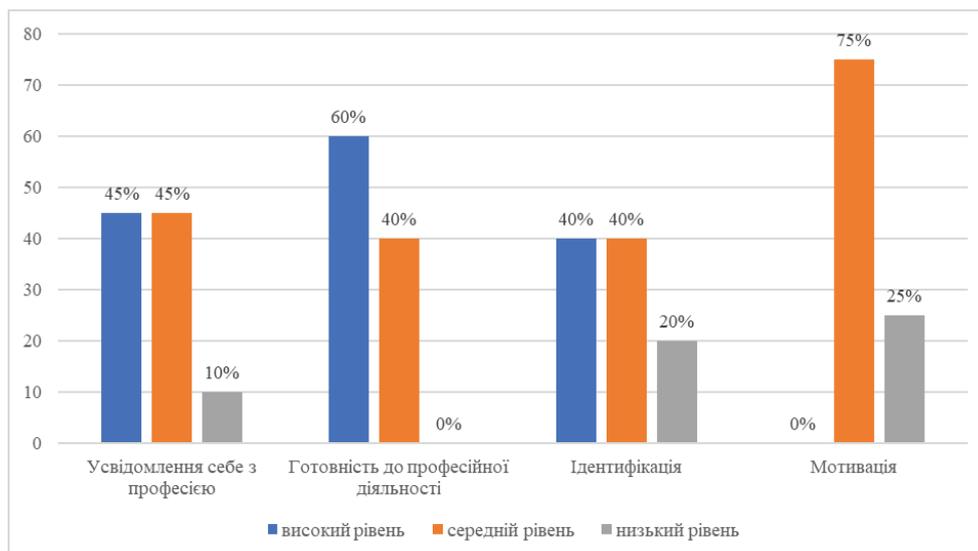

Рис. 2. Рівні розвитку критеріїв професійної самосвідомості майбутніх психологів

Відтак, можна констатувати про наявність відносно високої емоційної та соціальної стійкості майбутніх фахівців, що є позитивним показником для їхньої професійної діяльності. Проте, низький рівень мотиваційного компоненту може стати перешкодою для ефективного професійного розвитку, та творчих здібностей.

Узагальнені результати проведеної діагностики за виокремленими компонентами дають можливість виявити рівень розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів, де 20% досліджуваних мають високий, 60% – середній, 20% – низький рівень їх розвитку. Графічне зображення отриманих показників подано на рисунку 3.

Результати кореляційного аналізу отриманих результатів дозволяє зробити низку важливих висновків щодо взаємозв'язку між виокремленими критеріями професійного самовизначення майбутніх психологів. Тож, по-перше, виявлено високий позитивний кореляційний зв'язок між критерієм усвідомлення себе в професії та готовністю до професії психолога ($r = 0.945$, $p < 0.01$).

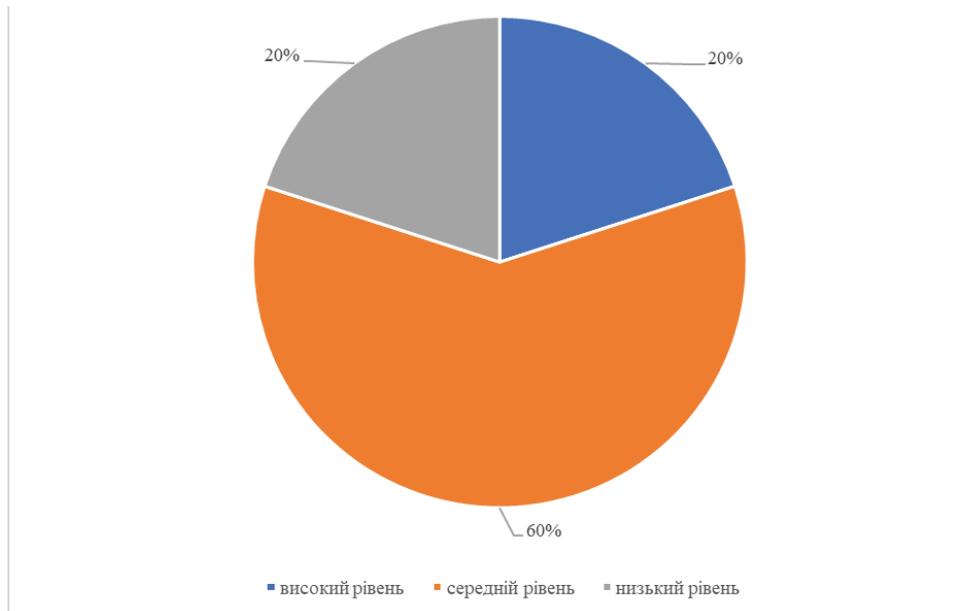

Рис. 3 Рівень розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів

Це означає, що зі зростанням рівня усвідомлення себе як майбутнього фахівця підвищується і рівень готовності до здійснення професійної діяльності. Високий рівень рефлексії, розуміння професійної ролі та внутрішнього прийняття себе в цій ролі сприяє формуванню впевненості та готовності до професійної реалізації; по-друге, встановлено статистично значущий негативний кореляційний зв'язок між критерієм ідентифікації себе з професією та мотивацією до професії ($r = -0.633$, $p < 0.05$). Це свідчить про те, що у частини респондентів підвищення рівня ототожнення себе з професією може супроводжуватися зниженням рівня внутрішньої мотивації, що може бути пов'язано з розчаруванням або усвідомленням труднощів, які раніше не враховувалися при виборі професійного шляху; по-третє, було встановлено помірний позитивний кореляційний зв'язок між готовністю до професії психолога та ідентифікацією себе з майбутньою професією ($r = 0.485$, $p < 0.01$), який є статистично значущим. Це означає, що зі зростанням рівня ототожнення себе з професією підвищується і рівень готовності до її практичного опанування. Тобто, чим сильніше особа ідентифікує себе з обраною професією, тим більшою мірою вона відчуває впевненість, цілеспрямованість та прагнення до реалізації у професійній сфері.

У цілому, результати вказують на тісний взаємозв'язок між ключовими компонентами професійного самовизначення, зокрема усвідомленням, ідентифікацією та готовністю до професії, що має важливе значення для вдосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх психологів.

Висновок. Результати емпіричного дослідження засвідчують той факт, що професійна самосвідомість студентів спеціальності «Психологія» формується під впливом взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких провідну роль відіграють когнітивно-рефлексивна активність, професійна ідентифікація, позитивне самоставлення та мотиваційна спрямованість. Це створює основу для подальшого розвитку готовності до самореалізації в професійній сфері.

Література:

1. Данилевич С. М. Особистісно-професійний саморозвиток як умова формування самосвідомості майбутнього психолога. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1 (65). С. 95–101.
2. Дробот О. І., Митрофанова А. А. Психосемантичне дослідження професійної самосвідомості майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 45. С. 85–102.
3. Радзівіл Т. С. Самооцінка в структурі професійної самосвідомості студентів-психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 27. С. 123–131.
4. Філенко І. О. Психологічні особливості професійного самовизначення студентів вищого навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011.
5. Чемеринська О., Карп'як Г. Самооцінка як чинник професійної готовності майбутніх психологів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3 (69). С. 94–99.
6. Шахов В. В. Психологічні засади формування професійної самосвідомості майбутніх психологів : дис. ... д-ра філософії. 2024. 187 с.
7. Шахов В. В., Шахов І. В. Динаміка професійної самосвідомості майбутнього психолога в процесі навчання у закладі вищої освіти. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського*. 2023. № 73. С. 113–119.

8. Flavian H. Strengthening education by understanding students' self-awareness development. *Policy Futures in Education*. 2016. Vol. 14, No. 2. P. 157–173.
9. Jarvis-Selinger S., Pratt D. D., Regehr G. Competency is not enough: Integrating identity formation into the medical education discourse. *Academic Medicine*. 2015. Vol. 87, No. 9. P. 1185–1190.
10. Schubert M., Santhosh L., Nouri Z., LoboPrabhu S. The development of professional identity in clinical psychologists: A scoping review. *Journal of Clinical Psychology*. 2023. Vol. 79, No. 2. P. 245–261.
11. Shapovalova O., Enns C., Serdyukova L. Professional self-consciousness as a factor of professional formation of psychologists. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS*. 2020. No. 90. P. 370–379.
12. Shan H. How self-efficacy shapes professional identity in preservice physical education teachers. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13, No. 1. Article 35.
13. Toubassi D., Gagliardi A. R., Straus S. E., Eva K. W. Professional identity formation: Linking meaning to well-being. *Perspectives on Medical Education*. 2022. Vol. 11. P. 287–293.
14. Wong M. M. C., Lo C. H., Yuen M. Developing professional identity in special education teachers: The role of self-efficacy and social support. *BMC Psychology*. 2024. Vol. 12, No. 1. Article 89.
15. Xu Z., Huang F., Liu Y. Professional identity and self-regulated learning among preservice teachers: A mediation model. *SAGE Open*. 2023. Vol. 13, No. 2. P. 1–12.

References:

1. Danylevych S. M. Osobystisno-profesiinyi samorozvytok yak umova formuvannya samosvidomosti maibutnoho psykholoha [Personal and Professional Self-Development as a Condition for the Formation of Future Psychologists' Self-Awareness]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. 2024. No. 1 (65). S. 95–101.
2. Drobot O. I., Mytrofanova A. A. Psykhosemantychnе doslidzhennia profesiinoi samosvidomosti maibutnikh psykholohiv [Psychosemantic Study of Future Psychologists' Professional Self-Awareness]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. 2019. No. 45. S. 85–102.
3. Radzivil T. S. Samoostinka v strukturi profesiinoi samosvidomosti studentiv-psykholohiv [Self-Esteem in the Structure of Psychology Students' Professional Self-Awareness]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. 2015. No. 27. S. 123–131.
4. Filenko I. O. Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho samovyznachennia studentiv vyshchoho navchalnoho zakladu [Psychological Features of Professional Self-Determination of Higher Education Students] : dys. ... kand. psykhol. nauk. Kyiv, 2011.
5. Chemerynska O., Karpiak H. Samoostinka yak chynnyk profesiinoi hotovnosti maibutnikh psykholohiv [Self-Esteem as a Factor of Future Psychologists' Professional Readiness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 2022. No. 3 (69). S. 94–99.
6. Shakhov V. V. Psykholohichni zasady formuvannya profesiinoi samosvidomosti maibutnikh psykholohiv [Psychological Foundations of the Formation of Future Psychologists' Professional Self-Awareness] : dys. ... d-ra filosofii. 2024. 187 s.
7. Shakhov V. V., Shakhov I. V. Dynamika profesiinoi samosvidomosti maibutnoho psykholoha v protsesi navchannia u zakladi vyshchoi osvity [Dynamics of the Future Psychologist's Professional Self-Awareness in the Process of Studying in a Higher Education Institution]. *Naukovi zapysky VDPU im. M. Kotsiubynskoho*. 2023. No. 73. S. 113–119.
8. Flavian H. Strengthening education by understanding students' self-awareness development. *Policy Futures in Education*. 2016. Vol. 14, No. 2. P. 157–173.
9. Jarvis-Selinger S., Pratt D. D., Regehr G. Competency is not enough: Integrating identity formation into the medical education discourse. *Academic Medicine*. 2015. Vol. 87, No. 9. P. 1185–1190.
10. Schubert M., Santhosh L., Nouri Z., LoboPrabhu S. The development of professional identity in clinical psychologists: A scoping review. *Journal of Clinical Psychology*. 2023. Vol. 79, No. 2. P. 245–261.
11. Shapovalova O., Enns C., Serdyukova L. Professional self-consciousness as a factor of professional formation of psychologists. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS*. 2020. No. 90. P. 370–379.
12. Shan H. How self-efficacy shapes professional identity in preservice physical education teachers. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13, No. 1. Article 35.
13. Toubassi D., Gagliardi A. R., Straus S. E., Eva K. W. Professional identity formation: Linking meaning to well-being. *Perspectives on Medical Education*. 2022. Vol. 11. P. 287–293.
14. Wong M. M. C., Lo C. H., Yuen M. Developing professional identity in special education teachers: The role of self-efficacy and social support. *BMC Psychology*. 2024. Vol. 12, No. 1. Article 89.
15. Xu Z., Huang F., Liu Y. Professional identity and self-regulated learning among preservice teachers: A mediation model. *SAGE Open*. 2023. Vol. 13, No. 2. P. 1–12.